

в новопроданих сербських землях, договір тим самим перестав існувати для цих земель [6, с. 1219].

Але якщо юридична необхідність конкордату була вельми сумнівна, то і його практична користь для державних інтересів Сербії далеко не так однозначна. С. В. Троїцький вказував, що цим конкордатом можливості Австро-Угорщини не зв'язувалися остаточно. Вона могла в релігійних справах і тепер чинити тиск на Сербію, але тільки не безпосередньо, а за допомогою Ватикану, з яким вона була пов'язана. А конкордат, що давав твердий ґрунт для всякого роду домагань, цілком відповідав цим австрійським прагненням [6, с. 1220].

Редакція журналу вказувала, що до цієї угоди католицької церкви в Сербії юридично не існувало. Не було ні католицьких навчальних закладів, ні єпископів і навіть священників. У всій Сербії було лише два католицьких капелана при австрійському посольстві в Белграді, але діяльність їх поза межами посольства була чимало утруднена законом. З укладенням конкордату католицька церква не тільки була визнана законом, але і відразу отримала широкі права і привілеї. Вона була проголошена повноправною юридичною одиницею, що користувалася заступництвом і матеріальною підтримкою з боку держави, але в той же час незалежною від неї. В старих областях Сербії, де майже не було католиків, засновувалися архієпископства, для нових – єпископства. Єпископи самостійно призначали священників, зміщали книжників, управляли семінарією, церковним майном, звільненим від податків і т.д. Тоді як на частку держави випадали лише витрати на утримання єпископів і семінарій. На думку С. В. Троїцького, на частку католицької церкви припадали права і привілеї, а на частку Сербського королівства майже одні обов'язки [6, с. 1221].

Таким чином, «Церковные ведомости» детально висвітлювали ті події, які відбувались в Сербії протягом 1913–1914 рр. Важливість даної теми обумовлена тим, що більшість дослідників при аналізі внутрішнього положення Сербії під час Балканських війн, і на передодні Першої світової війни, не достатньо звертали уваги на релігійне життя та міжконфесійні відносини в країні. У своїх роботах вони здебільшого обмежувались економічними, політичними та культурними аспектами. Але як стверджували кореспонденти церковних періодичних видань, Сербська православна церква мала значний вплив у житті держави та суспільства. З початком Балканських війн вона активно займалася благодійною діяльністю. За повідомленням російських кореспондентів з початком війни сербське православне духовенство сприяло зміцненню зв'язків між Сербією і сербами, які проживали в Австро-Угорщині.

В «Церковных ведомостях» також розглядалися і міжконфесійні відносини, відгук релігійних питань на міжнародній арені та наслідки війни на положення сербського конфесійного життя. Особливу увагу у часопису було приділено розвитку сербських періодичних видань на початку ХХ ст. У журналі була дана характеристика сербської журналістики. Отже звернення до матеріалів періодичних видань дає можливість досить змістовно і всебічно проаналізувати релігійне становище в Сербії.

Список використаних джерел

1. Сообщение из заграницы // Церковные ведомости. – 1914. – №8. – С.451–455.
2. Троїцький С. В. Сообщение из заграницей. Церковная жизнь за границей // Церковные ведомости. – 1913. – №3. – С.155–159.
3. Троїцький С. В. Сообщение из заграницей. Церковная жизнь за границей // Церковные ведомости. – 1913. – №5. – С.255–261.

4. Троїцький С. В. Сообщение из заграницей. Церковная жизнь за границей // Церковные ведомости. – 1913. – №7–8. – С.362–370.
5. Троїцький С. В. Сообщение из заграницей. Церковная жизнь за границей // Церковные ведомости. – 1913. – №10. – С.453–463.
6. Троїцький С. В. Сообщение из заграницей // Церковные ведомости. – 1914. – №27. – С.1217–1221.

References

1. Soobshhenie iz zagranicy // Cerkovnye vedomosti. – 1914. – №8. – S.451–455.
2. Troickij S. V. Soobshhenie iz zagranicej. Cerkovnaja zhizn' za granicej // Cerkovnye vedomosti. – 1913. – №3. – S.155–159.
3. Troickij S. V. Soobshhenie iz zagranicej. Cerkovnaja zhizn' za granicej // Cerkovnye vedomosti. – 1913. – №5. – S.255–261.
4. Troickij S. V. Soobshhenie iz zagranicej. Cerkovnaja zhizn' za granicej // Cerkovnye vedomosti. – 1913. – №7–8. – S.362–370.
5. Troickij S. V. Soobshhenie iz zagranicej. Cerkovnaja zhizn' za granicej // Cerkovnye vedomosti. – 1913. – №10. – S.453–463.
6. Troickij S. V. Soobshhenie iz zagranicej // Cerkovnye vedomosti. – 1914. – №27. – S.1217–1221.

Zatovskiy B. O., postgraduate student of the Department of Modern and Contemporary History of the Faculty of History, Odessa I. I. Mechnikov National University (Ukraine, Odessa), bodya@newmail.ru

The war and the church: Serbian Orthodoxy during the Balkan wars as it is described in the «Церковные ведомости» 1913–1914

The position of the Orthodox Church in Serbia during the Balkan wars (1912–1913) is studied in the article. Based on the published works of the journal «Церковные ведомости», both the activity of Serbian clergy and the interconfessional relationships in the country are analyzed. The points of view of both the editorial board and the journalists of the given journal concerning the Catholic Church are also studied as well as the assessment of the development of Serbian periodical press. It enables to find out, in what way the events of the religious life were described to Russian readers, and how the periodic press was trying to form the public opinion in the society. As a result, it is cleared up, that the editorial board of this journal was highly interested in depicting the religious life on Serbian territory. The analysis of Russian church periodical press enables to determine the peculiar features of the authors' viewpoints concerning the influence of the church on Serbian society and state.

Keywords: Serbia, concordat, journal, war, religion, clergy, periodical press, charitable activities.

* * *

УДК 94(474.5):342.827.1«1918–1940»

Петрик А. М.,
кандидат історичних наук, викладач, Херсонський
державний університет (Україна, Херсон),
Getmanat@meta.ua

ПОЛІТИКА ЛИТОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ СТОСОВНО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ У ДОБУ ПЕРШОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918–1940)

Розкрито основні аспекти політики Литовської держави по відношенню до націоналізму в епоху реставрації литовської державності (1918–1940). Висвітлено особливості міжнаціональних стосунків у Литві в період режису та авторитарної диктатури А. Сметони (1926–1940). Визначено місце «національного питання» у комплексі державно-ідеологічної доктрини Першої республіки в роки корпоративної держави у міжвоєнний період.

Ключові слова: політика, Литва, Перша республіка, націоналізм, авторитаризм, націоналізм, тауїнінкі.

Формування і становлення Литовської держави новітньої доби відбувалося в складних політичних умовах та за специфічної кон'юнктури міжнаціональних відносин у середині країни. На момент проголошення незалежності у лютому 1918 р. в етнічному питанні Литва являла собою яскраву, різнобарвну палітру. На її території проживала велика кількість нетитульних національних груп які були досить багаточисельними та становили значний відсоток населення порівняно з корінними литовцями.

Суттєвою перешкодою на шляху консолідації литовського суспільства являлася і традиційна відокремленість та специфічна самобутність етнографічних регіонів країни: Аукшайтії, Дзукії, Сувалькії, Жемайтії та Малої Литви.

Проблема міжетнічних стосунків у Першій Литовській республіці (1918–1940 рр.) не стала предметом глибоко наукового дослідження. Доробок праць з цього питання в основному представлений розвідками литовських науковців, які часто торкаються проблеми опосередковано в контексті дослідження процесів формування литовської державності новітньої доби. Серед таких слід виділити праці А. Ейдінтаса [1; 2] та П. Кальнюса [3].

Довгий час не існувало об'єктивних даних про національний та кількісний склад населення Литви. Лише у 1897 р. така інформація з'являється (завдяки всеросійському перепису проведеного царським урядом).

Як зазначав Г. Кретінін – результати перепису продемонстрували, що етногенез Литви на кінець XIX ст. ще не завершився.

Етнічних литовців нараховувалося тоді 1 млн. 200 тис. осіб. В якості окремої групи російськими статистами були визначені жмудини або жемайти – 448 тис. Разом ці балтські етноси становили 61,6% населення що проживало на території Віленської, Ковенської та частково Сувальської губерній.

Євреї – друга за чисельністю національна група складала більше 13% населення. Слов'яни – майже 20% (поляки – 9,7%, росіяни – 4,8%, білоруси – 4,7%). Більше 4% становили німці.

Таким чином не доводиться говорити про етнічну і конфесійну однорідність (окрім поляків жоден з етносів не належав до пануючого серед «титольних» литовців католицизму, сповідуючи відповідно юдаїзм (євреї), православ'я (росіяни і білоруси) та протестантизм (німці)) корінних литовських земель, що вже за 20 років стануть ядром реставрованої Литовської держави.

В соціальному відношенні позиції литовців та інородних громад (перед Першою світовою війною) відзначалися не рівністю. Здебільшого литовці (включно зі жемайтами) проживали у сільській місцевості і у великих містах являли собою незначну меншість. Наприклад, у місті Вільно (Вільнюс) 40% населення становили євреї, поляки – 31%, литовців же нараховувалося 2%. В той же час у сільських уїздах південної Литви 72% населення становили саме етнічні литовці.

Нелитовці практично монополізували бізнес, опанували адміністративну та судову сфери, культуру.

Події 1914–1918 рр. значно змінили ситуацію з кількісним та національним складом населення Литви. Частка литовців невпинно зростала протягом «Великої війни».

Війна за незалежність (1918–1920 рр.) та боротьба за реституцію Малої Литви (1923 р.) внесли ще більші корективи у етнічну карту молодого республіки. В результаті переписів населення проведених литовським урядом у 1923–1925 рр. виявилася позитивна динаміка для титульної народності. Литовці становили 84% населення. Характерно, що розподіл позицій серед інших національностей залишився незмінним з 1897 р. хоча і зменшилося їх кількісне вираження (євреї – 7,6%, поляки – 3,2%, росіяни – 2,5%).

Причиною таких метаморфоз стали в першу чергу масова еміграція населення і втрата Віленського краю [4, с. 129] (окупованого Польщею в результаті литовсько-польської війни і приєднаного до II Речі Посполитої у 1922 р. [5, с. 256]).

Слід відзначити, що і сусідки Литви по Балтійському регіону – Латвія та Естонія опинилися в подібному

становищі. Титульні етноси протягом століть займали положення на нижчих шаблях соціальної драбини, опанованої іноземцями (в першу чергу німцями). Така ситуація явилася прямим наслідком чужоземного завоювання латвійських і естонських земель. Рига і Таллінн пішли шляхом форсованої латишизації та естонізації нацменшин (з встановленням диктаторських режимів К. Ульманса у Латвії та К. Пятса в Естонії у 1934 р. подібна практика стане невід'ємною частиною ідеологічної боротьби).

Литовський уряд у 1920–х рр. обрав курс на побудову «Литви для всіх» і ненасильницьку літуанізацію. Взятий вектор мав дозволити уникнути міжнаціональних конфліктів в середині країни.

Вже з перших років існування Литовської республіки були зроблені відповідні кроки, які щоправда часто мали характер показових «жестів доброї волі» по відношенню до нацменшин.

Єврейські общини – найбільші за чисельністю розгорнули активну культурну та освітню діяльність на території республіки у міжвоєнний період. Литовський уряд в 1920 р. дозволив створити Єврейську національну раду (Ваад), що включав 34 членів [6, с. 272], було організовано спеціальне міністерство яке займалося проблемами литовських євреїв – литваків. Двоє представників єврейської громади Я. Вигодський та С. Розенбаум у грудні 1918 навіть стали членами литовського уряду (Я. Вигодський став міністром з єврейських справ а С. Розенбаум – заступником міністра закордонних справ республіки) [1, с. 19].

Єврейські спортивні осередки об'єднані у товаристві «Хапоель» (Каунас) вже з 1920 р. мали змогу не лише проводити внутрішні змагання, але і легально боротися за першість у різних видах спорту з рештою клубів країни. Традиційною практикою для Першої республіки стали паради спортсменів центральними вулицями населених пунктів. Постійними учасниками цих акцій (незмінно до 1940 р.) залишалися атлети «Хапоеля» [1, с. 190–191]. Державною підтримкою користувалися єврейські громадські організації, що стали бастионом лоялізму до офіційного каунаського режиму, нахшталт ветеранського «Союзу єврейських солдат, учасників війни за незалежність Литви» [7, с. 33].

У підтримці нацменшин каунаський уряд деколи намагався почерпнути зовнішньополітичну вигоду. Зі зміною кон'юнктури втрачалося зацікавлення у «послугах» конкретних общин. В цьому контексті можна назвати найбільш характерною ситуацію пов'язану з білоруською діаспорою. Так, пік «білорусофільства» литовських урядовців прийшовся на 1920–1922 рр. – період протистояння з Польщею за Віленський край або «Серединну Литву».

9 жовтня 1920 р. польські сили в особі генерала Л. Желіговського захопили Вільнюс (аж до 1938 р. 9 жовтня відзначалося як національна трагедія, по всій Литві проводили панаксиди та приспускали державні прапори) [8, с. 109].

Литві не вдалося збройно відстояти і весь Віленський край. Однак міжнародне співтовариство та його тодішній репрезентант Ліга Націй зуміли зупинити бойові дії і запропонували сторонам декілька варіантів врегулювання конфлікту. З поміж них був і план плебісциту, який мав, бути проведений у краю та визначив би державну приналежність Віленщини.

На той час населення з 530 тис. жителів області близько 40% становили білоруси [9, с. 146]. У випадку проведення референдуму від їх позиції могло залежати розв'язання «Віленського вузла». Обидві сторони конфлікту активно намагалися добитися лояльності білорусів.

У краю діяли декілька білоруських національних організацій. Найбільш впливовим серед них був Білоруський національний комітет (БНК) – організація, що виступала за утворення автономного Білоруського кантону в межах чотирьох уїздів Віленщини. Члени БНК не виключали федерації з Польщею, і займали в особі своїх лідерів Ф. Акінчица і А. Станкевича лоялістські позиції по відношенню до уряду Ю. Пілсудського.

На пропольських позиціях знаходилася Найвища Рада Білоруської Народної Республіки (БНР), що виникла після розколу Ради БНР. Очільники Найвищої ради С. Рак-Михайловський, І. Якубецький та інші відверто провадили антилитовську риторичку.

Рупором полонофільства для білорусів Віленщини став друкований орган Білоруського краювого зв'язку газета «Jednasc».

Фактично єдиним осередком орієнтованих на Литву сил на Віленщині був Обласний комітет партії білоруських есерів. Цей орган контролювався головою ради міністрів БНР В. Ластовським (один з засновників БНР, колишній депутат Литовської Тариби, білоруський представник при Тарибі, білоруський аташе при литовському посольстві в Берліні) [9, с. 146–147].

Він в свою чергу проживав у Каунасі і консолидував навколо себе ту частину білоруської патріотичної еміграції, що рідше опиралася польській окупації етнічних білоруських земель.

Литовський уряд вирішив використати В. Ластовського і його прихильників для залучення підтримки білорусів Віленщини. В Каунасі йому запропонували підписати договір про співробітництво між БНР (яка де-факто не існувала) та Литовською республікою.

Цей хід справив враження на білоруських патріотів, вони охоче пішли на зустріч литовським ініціативам, сподіваючись що подібна угода призведе до створення прецеденту легітимізації БНР.

В. Ластовський 30 жовтня 1920 р. заявив про те що угода закріпить умови «спільного життя» та «неподільності» обох народів. Власне в подібному ключі уклали статті тексту договору, підписаного 11 листопада 1920 р.

Білоруські патріотичні організації обіцяли Литві підтримку під час плебісциту. Екзильний уряд БНР передавав литовцям контроль над всіма білоруськими збройними формуваннями а також право представляти Білорусь на міжнародній арені. Литовці пообіцяли допомогти звільнити окуповані Польщею райони Західної Білорусі та організувати на цих територіях білоруську державу. В. Ластовському говорили і про можливість утворення союзної Литовсько-Білоруської держави – своєрідної реінкарнації Великого Князівства Литовського з спільним парламентом та єдиною столицею у Вільносі.

Показово, що акт 1920 р. в якому навіть не був визначений строк введення його в дію і являвся по суті меморандумом, призвів до надзвичайної активізації не лише емігрантські білоруські осередки в самій Першій республіці, але і залучив до пролитовських лав багатьох представників білоруської діаспори у Європі.

Литовське керівництво продовжувало вдало розігрувати «білоруську карту» і надалі. Було виділено 1 млн. ауксингів на потреби уряду БНР. В. Ластовський розгорнув кипучу агітаційно-пропагандистську роботу на користь Каунаса.

Протягом декількох місяців на користь Литви, в якій вбачали більш надійного союзника ніж Польща (а головний аргумент – співпадкоємця ВКЛ) змінили думку майже всі закордонні білоруські осередки соціалістичного толку. Підтримку литовцям виразив навіть БНК, який намагався саботувати призив білорусів Віленщини до польської армії.

Газета білоруських соціал-демократів «Беларускі звон» восени 1920 р. заявляла, що немає жодного білоруського діяча який би не співчував литовцям. Соціалістична «Наша думка» закликала своїх читачів підтримати Литву на плебісциті [9, с. 148].

Каунас ініціював відправку делегацій БНР до країн Європи та Лігу Націй. Там білоруси закликали передати Віленщину і Гродненщину Литві. Постійно заявлялося що між білорусами та литовцями існує історична єдність а Вільно – це їх «святище місто» яке «ніколи не буде польським».

Цікаво, що по мірі успіхів на фронті залучення підтримки білоруської діаспори зростають апетити литовських властей. В середовищі шовіністично налаштованих політиків у Каунасі визріла думка про відновлення «Великої Литви» або «Lithuania Proria» («Споконвічна Литва»), що мала включати західні білоруські землі.

18 лютого 1921 р. газета «Наша думка» – орган БНК писав про необхідність проведення референдуму на всіх білоруських територіях, які відійшли до Польщі за Ризьким перемир'ям.

У травні 1921 р. делегація БНР на чолі з А. Карабачем та М. Кахановичем звернулася до Ліги Націй з листом в якому закликали передати Віленський край та Західну Білорусь Литві [9, с. 149].

Кардинальна зміна настроїв серед білоруських діячів та «спритність» литовського уряду який зумів перехопити ініціативу у «білоруському питанні» стала несподіванкою для Варшави. Однак Й. Пілсудський таки довів «партію» до переможного завершення і зробив це силовими методами.

Польська сторона не тільки саботувала проведення плебісциту, але і вдалася до репресій проти білоруських організацій у краю. У січні 1922 р. було заарештовано 29 білоруських діячів Віленщини за антипольську агітацію та намагання зірвати вибори до місцевого сейму.

20 лютого 1922 р. сейм самопроголошеної Середньої Литви звернувся до Польщі з проханням прийняти край до складу II Речі Посполитої, 24 березня це прохання було задоволено.

Після провалу литовських ініціатив по залученню «білоруського питання» для вирішення «Віленської кризи» цікавість каунаського уряду до білоруської меншини різко зменшилася [9, с. 149–150].

Проблема приналежності Вільноса, що стала найбільшим водорозділом у польсько-литовських стосунках 1920–1930-х рр. хоча і призвела до поширення антипольських настроїв у литовському суспільстві втім не стала причиною репресій проти польської діаспори Литви, яка користувалася у міжвоєнний період своєрідною

культурною автономією. Яка тим не менш протягом 1930–х рр. почала звужуватися у зв'язку з політикою націоналістів – таутінінків (що встановили свій режим в результаті перевороту 1926 р.). Диктатор – А. Сметона та його прибічники намагалися мінімізувати присутність польського елементу у литовському політичному естеблїшменті. Тому активність польської громади була направлена у русло шкільної роботи. Хоча і в цій сфері починаючи з 1926 р. таутінінки стали провадити політику літуанізації та дискримінації по відношенню до поляків (частково це була практика, що мала характер відповіді на аналогічні дії польської влади по дискримінації литовців у Віленському краю).

З 1923 р. по 1932 р. в результаті дій уряду скоротилася кількість учнів у польських школах, з 2852 до 600 чоловік. Починаючи з 1927 р. була введено правило – вказувати національність учнів. Тільки у випадку якщо обоє батьків являлися етнічними поляками дитина мала право відвідувати польську школу. Якщо хтось з батьків був литовцем дитина мала ходити до литовської школи.

Втім не зважаючи на це в Литві діяли десятки легальних польських освітніх закладів (у 1936 р. – нараховувалося 30 польських шкіл). Крім того вільно функціонували польські культурно–освітні осередки, такі як «Походня», «Освятя», «Ютженка» та інші. Існувала мережа нелегальних шкіл, яких в 1930–х рр. нараховувалося близька 40 [1, с. 192–193].

Не зважаючи на деякі утиски у політичній та культурній сфері польська община в цілому зуміла інтегруватися до суспільства Першої республіки, зберігши мову та культуру. Хоча офіційна позиція націоналістичної влади і базувалася на твердженні про те що литовські поляки, це «денаціоналізовані литовці», а президент А. Сметона любив повторювати «Якщо литовець колись перетворився на поляка, то чому б йому не перетворитися знову на литовця» [1, с. 192] все ж планомірного переслідування польської меншини в Литві не було, особливо у порівнянні з практикою вирішення «національного питання» в сусідній Польщі.

Уряд П Речі Посполитої до середини 1930–х рр. ще дотримувався формального нейтралітету стосовно литовських організацій та видань. У другій половині десятиліття їх діяльність була заборонена. Припинили своє існування: Тимчасовий литовський комітет (що функціонував у Віленському краю з 1919 р.), Литовське наукове товариство, Літературно–просвітницьке товариство «Римас», Союз литовських вчителів, Віленський литовський спортивний клуб, Клуб литовців – інтелігентів «Рамова» та інші [10, с. 186].

Зі зміцненням авторитарної диктатури А. Сметони в першій половині 1930–х рр. у Литві було вироблено унікальний ідеологічний концепт. Багатонаціональна республіка оголошувалася «спільним домом» в якому «вистачить місця всім» народам які волею історичної долі опинилися на землях Литви. Таутінінки стаючи на шлях побудови суспільства загального релігійного та національного консенсусу бажали на виході отримати монолітну державну машину. Починаючи з 1933 р. офіційним гаслом націоналістів стає «Єдність народу – єдність Литви» [7, с. 34].

«Сметонівці» шукали скріплюючий матеріал який дозволить поєднати різномірні суспільні та етнічні кластери. Найголовнішим елементом їх ідеологічної мозаїки стає впровадження культу особи президента

країни – А. Сметони, який в 1931 р. офіційно отримує титул «вождя нації».

А. Сметона оголошувався творцем Литовської республіки, відновлювачем литовської державності тим завдяки кому народи Литви живуть у «спільній сім'ї». «Вождь нації» називався спадкоємцем історичних литовських государів минулого, в першу чергу наймогутнішого з них – великого князя Вітовта.

Таутінінки вустами офіційної пропаганди поєднували цих двох діячів в єдине ціле намагаючись донести ідею про спадковість влади «вождя» від великих князів литовських а значить і монопольне право Литовської республіки на спадок історичної Литви.

Образ Вітовта був використаний пропагандою для культивування думки про традиційну толерантність Литви до іноземців. У дні грандіозного святкування 500–річчя зі смерті князя (1930 р.) неодноразово наводився відповідний аргумент, заявлялося про те що Вітовт свого часу надав притулок у своєму князівстві євреям, татарам та караїмам а отже і сучасний «другий Вітовт» – А. Сметона буде постійно дбати та захищати інтереси нацменшин.

Культ «Вождя нації» сягнув свого апогею в 1934 р. Проявом всенародної любові до «правителя – філософа» (А. Сметона довгий час викладав філософію в Каунаському університеті і у своїх промовах любив цитувати Платона і Аристотеля) стало вселитовське відзначення його 60–річчя.

У рамках святкових заходів які тривали з 8 по 10 вересня змогли виразити любов та захоплення «мудрецем» представники національних діаспор. Найчисельніша з них – єврейська, вустами М. Брегштайнса наділила А. Сметону новим величним епітетом – «надісланий провидінням». На сторінках колективного творіння групи письменників – книги «Антанас Сметона» у яскравих фарбах описувалася щаслива доля литваків, що під захистом Литовської держави не відчували державного і побутового антисемітизму, який «роз'їдав» сусідню Польщу.

Під час каунаських торжеств делегати від єврейських організацій оспівували розум вождя який єдиний розуміє «не тільки литовський народ, але і проблеми національних меншин» [7, с. 34].

Свій захват А. Сметоною виразили і представники інших меншостей. Керівник польської громади Янчевський дякував диктатору за його любов і турботу до нетитульних етносів від імені єдиного блоку поляків, росіян та німців.

У Клайпеді – місті що традиційно вважалось центром німецької діаспори, з домінуючим німецькомовним населенням було проведено грандіозні торжества на честь А. Сметони в яких приймали участь жителі міста всіх національностей. Апогеєм святкування стало заснування алеї названої на честь диктатора [7, с. 33].

Основним лейтмотивом пропагандистської риторики що лилася з трибун у ті святкові дні було прославлення «вождя нації» який зверхував свою «історичну місію» – виконати інтегративну функцію та зберегти народи Литви у злагоді. Фактично А. Сметона сприймався у якості головного гаранта непорушності литовської державності [7, с. 34] та міжетнічного миру у маленькому, але самобутньому «литовському світі».

У 1935 р. президент остаточно сформулював своє бачення відносин між владою та нацменшинами.

Литовська держава вустами автократа оголосила що визнає всі етнічні групи рівними. Расизм у будь-яких проявах відмітався лідером таутінінків (А. Сметона називав расизм породженням демократії – «форми без змісту», котра «намагається створити рівність», що в результаті приводить до нерівності). Меншостям пропонувався компроміс. Розвиток і підтримка в обмін на безумовне визнання влади та авторитету литовського уряду і особисто А. Сметони. Водночас нацменшини мали «знати межі своїх прав, щоб не утворювалася держава в державі» [7, с. 33].

Невдовзі сентенції лідера таутінінків були покладені в основу державної ідеології Першої республіки.

Безпосередньою демонстрацією вірності своїм постулатам стали часті поїздки президента по містах та вісях країни. При чому ці заходи які відбувалися в присутності десятків кіно та фото камер включали в себе обов'язковий церемоніал. А. Сметону повсюдно зустрічали вітальні арки з квітів та зелені зроблені представниками спортивних та громадських організацій, окрему арку зводили делегати етнічних меншостей (здебільшого єврейських організацій). Диктатор по черзі вислуховував привітання біля кожної з арок. Закінчувалося це дійство відвідуванням президентським почтом культових споруд: костелу, православного храму та синагоги [1, с. 178]. Це на думку таутінінків мало символізувати рівноправність всіх віросповідань та народів у Литві.

Втім така «ідилічна картина» скоро розбилася на друзки під ударами викликів часу.

Прихід до влади в Німеччині нацистів у 1933 р. змінив політичну кон'юнктуру в регіоні і змусив таутінінків переглянути свої постулати стосовно деяких нацменшин.

У Клайпедському краю населеному мемельландерами: етнічними німцями та летувінінками (особлива етнографічна група литовців – так званих «пруських литовців» або «малолитовців», що сповідувала лютеранство, розмовляла на особливому діалекті литовської та використовувала готичний шрифт) набувають популярності ідеї реституції краю, поверненню Клайпедської області Німеччині (край став частиною Литви лише у 1923 р. в результаті Клайпедського повстання). Ці настрої підтримувалися новою німецькою владою. Поширилися факти саботажу, відвертого паплюження литовських державних символів, відмови спілкуватися литовською в офіційних установах тощо. Край був покритий широкою мережею німецьких громадських організацій відверто націоналістичного характеру які швидко залучали до своїх лав молодь, виховуючи юних німців у реваншистському дусі. Найбільш впливовими стали «Соціалістичне народне товариство» і «Християнсько-народне товариство». Їх члени закликали до боротьби за возз'єднання області з Німеччиною [5, с. 113].

Таутінінки відповіли репресіями. 8.02.1934 р. був прийнятий одіозний закон про захист нації та держави, що вводив суворе покарання за «хулу на литовську націю» та образу національних символів і святинь.

Були проведенні несподівані облави на членів клайпедських націонал-соціалістичних гуртків. Над 76 найактивнішими німецькими шовіністами було проведено показовий судовий процес що тривав з липня 1934 р. по березень 1935 р. і завершився винесенням звинуваченням у державній зраді смертного вироку (заміненого А. Сметоною на різні строки ув'язнення) [1, с. 203–204].

Хоча литовській владі і вдалося на деякий час обезглавити сепаратистське підпілля в Клайпеді (офіційно край називався Мала Литва) але це не призвело до зменшення антилитовських настроїв серед німецької громади. Подальші заходи влади – посилення військової присутності, поліцейські операції а також примусова літуанізація спричинили радикалізацію мемелландерів та перетворення Малої Литви на «порохову бочку» Першої республіки.

Ще одним випробуванням для політики національного консенсусу стало зростання антисемітизму в середовищі титульного етносу.

У продовж 1920–х рр. в Литві стрімко формується клас національної буржуазії. Уряд таутінінків всіляко підтримував цей процес надаючи підприємцям – литовцям преференції у веденні бізнесу. Однак молодий литовський естеблшмент зустрівся на цьому поприщі зі своєрідною «єврейською монополією» що контролювала більше 40% підприємств країни і не збиралася здавати позицій. Виник болючий конфлікт (що з середини 1930–х рр. вилився у антисемітську кампанію розгорнуту в основному на сторінках підконтрольних литовськими промисловцям газет) який загрожував розколом в литовському суспільстві.

Рупором ксенофобів стала газета «Вярслас» («Підприємництво») яка видавала на гора статті з закликами на кшталт «Євреї геть з Литви!» [11, с. 465] «Литва для Литовців!» і тому подібне.

Однак, адміністрація А. Сметони зайняла філософемітську позицію і рішуче виступила проти спроб «розхитати литовський корабель». Диктатор засудив антисемітів заявивши що у Литві «місця вистачить усім» [1, с. 191].

Позиція автократа у цьому конфлікті сприяла зростанню його популярності у середовищі литовських євреїв, він навіть отримав прізвисько «Король Євреїв» [2, с. 279].

Хоча завдяки втручанню влади на деякий час градус антисемітизму у республіці було знижено, а офіційна пропаганда не втомлювалася прославляти «Вождя нації» – «дбайливого батька» усіх народів Литви радикальні націоналісти не відмовилися від ідеї «видавлювання» євреїв з республіки. У 1940 р. «Фронт активістів Литви» (ФАЛ) у 16 статті проекту своєї програми зокрема зазначив «Єврейській національній меншості у Литві відмовлено у гостинності» [11, с. 466].

1938 р. стає відправною точкою процесу стагнації режиму таутінінків. Криза литовського авторитаризму була викликана в першу чергу дошкульними поразками на дипломатичній арені. Литва змушена була під загрозою війни прийняти польський ультиматум та встановити з Варшавою дипломатичні відносини де-факто визнавши приналежність Віленського краю до Польщі. Пацифістська позиція А. Сметони призвела до глибокого розчарування серед литовців. Покоління виховане на гаслі «Ми без Вільнюса не будемо знати спокою!» [11, с. 193], що готове було перенести будь-які випробування аби тільки повернути «Священний град» звинувачувало «Вождя нації» у боягузтві. Авторитет А. Сметони стрімко падав.

В цих умовах диктатура шукала можливості для самозбереження. Під претекстом цього відбуваються несподівані метаморфози і у політиці щодо до нацменшин. «Сметонівці» здійснюють рішучий поворот до ізоляції

в етнічній «литовськості», практично перекреслюючи здобутки політики міжетнічного консенсусу 1926–1938 рр.

На практиці це найбільш яскраво було продемонстровано у дні реституції Вільнюса в 1939 р. Військова поразка Польщі у війні на два фронти проти Німеччини та СРСР волею історичних судиб дала можливість Першій республіці повернути омріяну столицю прашурів.

Втім, повернення литовської влади ознаменувалося впровадженням у Вільнюсі жорсткого дискримінаційного режиму. Для отримання громадянських прав а також права на роботу жителі краю мали довести що проживали на даній території до польської окупації в 1920 р. Лише 30 тис. з 250 тис. обивателів Вільнюса зуміли виконати цю вимогу литовської адміністрації. Багато єврейських сімей, що століттями проживали у місті не зуміли підтвердити це і не отримали жодної легалізації. Одночасно були заборонені вивіски на польській та єврейській мовах. Поляки звільнялися з роботи, навіть у католицьких парафіях священники-поляки замінювалися на литовців [12, с. 34–35].

Демаршем влади виглядало проведення у 1938 р. Вселитовської олімпіади з 15 спортивних дисциплін на яку не були допущені спортсмени-нелитовці [10, с. 70].

Активні заходи націоналістів у 1938–1940 рр. були направленні на швидке подолання проявів регіоналізму – ще однієї «ахіллесової п'яти» Першої республіки.

Протягом міжвоєнного періоду у країнах Балтії етнографічні групи намагаються відігравати роль суб'єктів етнополітичної діяльності. У Латвії – себе в цьому контексті проявляють латгали, у Естонії – сету та вису [3, с. 34].

У Литві окрім вже згаданих «пруських литовців» заявляли про окремішність жемайти (корінне населення історичної області Жемайтія). Протягом доби таутінінків репрезентанти цієї меншості (яку було прийнято вважати етнографічною групою литовців) стали заявляти про самотність жемайтської культури, її відмінність від литовської. У 1930–х рр. жемайти починають вимагати визнання самостійності жемайтської мови та прав для неї на рівні з литовською.

Режим відповів літуанізацією та пропагуванням у середовищі жемайтів спільних цінностей (у добу Першої республіки до таких відносилися: католицька віра, єдність навколо «Вождя нації», спільність минулого у історичному Великому князівстві Литовському тощо).

Боротьба «сметонівців» з жемайтським регіоналізмом закінчилася досить успішно. Внаслідок швидкої мовної асиміляції більшість молодих представників цього субетносу перейшли на літературну литовську мову паралельно удари були нанесені і по регіональній жемайтській самосвідомості. Присікалися спроби опротестувати політику літуанізації Жемайтії [3, с. 35].

Протягом існування Першої литовської республіки (1918–1940) відносини між етнічними меншинами та офіційною владою пройшли декілька етапів від «мовчазного» співжиття у період «сеймократії» та «доавтократичну» добу (1918–1926), епохи побудови держави міжнародного консенсусу – «спільного дому» у роки розквіту диктатури А. Сметони та режиму таутінінків (1926–1938) до часів посилення ксенофобії у дні занепаду корпоративної держави (1938–1940).

Список використаних джерел

1. Эйдинтас А., Бумбалаускас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. История Литвы / А. Эйдинтас, А. Бумбалаускас, А. Кулакаускас, М. Тамошайтис. – Вильнюс: Eugrimas, 2013. – 318 с.
2. Alfonsas Eidintas. Antanas Smetona and His Lithuania From the National Liberation Movement to an Authoritarian Regime (1893–1940) / Eidintas Alfonsas. – Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015. – 486 p.
3. Кальнюс П. Субетнічна ідентичність як фактор формування регіональної політики в сучасній Литві / Кальнюс П. // Народна творчість та етнологія. – 2011. – №3. – С.34–38.
4. Кретинин Г. В. Формирования территории и населения современной Литвы / Кретинин Г. В. // Вопросы истории. – М., 2011. – №10. – С.122–132.
5. Петрик А. М. Участь «Союзу Литовських стрільців» («Шаулісс») у боротьбі за незалежність та соборність Литовської держави в 1919–1923 рр. / А. М. Петрик // Scriptorium nostrum. Електронний історичний журнал / голов. ред. В. Андреев. – Херсон, 2016. – Вип.2 (5). – С.247–261. [Електронний ресурс]: [сайт] / Херсонський державний університет. Наукові збірки. – Режим доступу: sn.kspu.edu.
6. Петрик А. М. Державна ідеологія Першої Литовської республіки в добу диктатури таутінінків (1926–1940) / А. М. Петрик // Scriptorium nostrum. Електронний історичний журнал / голов. ред. В. Андреев. – Херсон, 2016. – Вип.3 (6). – С.263–289. [Електронний ресурс]: [сайт] / Херсонський державний університет. Наукові збірки. – Режим доступу: sn.kspu.edu.
7. Клаус Рихтер. Культ Антанаса Сметоны в Литве (1926–1940). Принцип действия и развитие / Рихтер Клаус // Журнал российских и восточноевропейских исследований. – М., 2014. – №1 (5). – С.24–39.
8. Ильмарв М. Безмолвная капитуляция. Внешняя политика Эстонии, Латвии и Литвы между войнами и утрата независимости (с середины 1920-х годов до аннексии в 1940 г.) / М. Ильмарв. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2012. – 806 с.
9. Кобрин М. В. Белорусское национальное движение в Средней Литве в октябре 1920 – марте 1922 г. / Кобрин М. В. // Вопросы истории. – М., 2009. – №11. – С.146–150.
10. Литва. Краткая энциклопедия / ред. кол.: Ю. Антанавичус [и др.]. – Вильнюс: Главная редакция энциклопедий, 1989. – 672 с.
11. Бразаускас А. Пять лет президентства: события, воспоминания, мысли / А. Бразаускас. – М.: УНИПРИНТ, 2002. – 623 с.
12. Стронг А. Л. Новый путь Литвы / А. Л. Стронг. – М.: Политиздат, 1990. – 112 с.

References

1. Eydintas A., Bumbalauskas A., Kulakauskas A., Tamoshaytis M. Istorija Litwy / A. Eydintas, A. Bumbalauskas, A. Kulakauskas, M. Tamoshaytis. – Vilnius: Eugrimas, 2013. – 318 s.
2. Alfonsas Eidintas. Antanas Smetona and His Lithuania From the National Liberation Movement to an Authoritarian Regime (1893–1940) / Eidintas Alfonsas. – Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015. – 486 p.
3. Kalnus P. Subetnichna identichnist jak factor formuvannya regionalnoyi polityky v suchasnyy Lytwi / P. Kalnus // Narodna tvorichist ta etnologiya. – 2011. – №3. – S.34–38.
4. Kretinin G. V. Formirovanie territorii i naseleniya sovremennoy Litvy / Kretinin G. V. // Voprosy istorii. – M., 2011. – №10. – S.122–132.
5. Petryk A. M. Uchast «Sojuzu Lytowskyh strilciv» («Shauliss») u borotbi za nezalezhnist ta sobornist Lytowskoyi derzhavy u 1919–1923 rr. / A. M. Petryk // Scriptorium nostrum. Electronnyy istorichnyy zhurnal / golov. red. V. Andreev. – Herson, 2016. – Vyp.2 (5). – S.247–261. [Elektronnyy resurs]: [sajt] / Hersonskij derzhavnyy universitet. Naukovi zbirk. – Rezhim dostupu: sn.kspu.edu.
6. Petrik A. M. Derzhavna ideologiya Pershoyi Litovskoyi respubliki v dobu diktatury tautininkiv (1926–1940) / A. M. Petrik // Scriptorium nostrum. Elektronnyy istorichnyy zhurnal / golov. red. V. Andreev. – Herson, 2016. – Vip.3 (6). – S.263–289. [Elektronnyy resurs]: [sajt] / Hersonskij derzhavnyy universitet. Naukovi zbirk. – Rezhim dostupu: sn.kspu.edu.
7. Klaus Rihter. Kult Antanasa Smetony v Litve (1926–1940). Princip dejstvija i razvitie / Rihter Klaus // ZHurnal rossijskih i vostochnoevropejskih issledovanij. – M., 2014. – №1 (5). – S.24–39.
8. Ilymarv M. Bezmolvnaya kapitulyaciya. Vneshnyaya politika Estonii, Latvii i Litvy mezhdu vojnami i utrata nezavisimosti (s serediny 1920-h godov do annekzii v 1940 g.) / M. Ilymarv. – M.: Rossijskaya politicheskaya ehnciklopediya (ROSSPEN); Fond «Prezidentskij centr B. N. El'cina», 2012. – 806 s.

9. Kobrin M. V. Belorusskoe nacionalnoe dvizhenie v Srednej Litve v oktyabre 1920 – marte 1922 g. / Kobrin M. V. // Voprosy istorii. – M., 2009. – №11. – S.146–150.

10. Litva. Kratkaya ehnciklopediya / red. kol.: Y. Antanavichyus [i dr.]. – Vilnyus: Glavnaya redakciya ehnciklopedij, 1989. – 672 s.

11. Brazauskas A. Pyat let prezidentstva: sobytiya, vospominaniya, mysli / A. Brazauskas. – M.: UNIPRINT, 2002. – 623 s.

12. Strong A. L. Novyj put Litvy / A. L. Strong. – M.: Politizdat, 1990. – 112 s.

Petryk A. M., candidate of historical sciences, lecturer, Kherson state university (Ukraine, Kherson), Getmanai@meta.ua

A policy of the Lithuanian state is in relation to national minority in time of the First republic (1918–1940)

The basic aspects of policy of the Lithuanian state are exposed in relation to national minorities in the epoch of restoration of the Lithuanian state system (1918–1940). The features of national relations are reflected in Lithuania in the period of the mode of tautininks and authoritarian dictatorship of A. Smetona (1926–1940). Certainly place of «national question» in a complex state ideological doctrines of the First republic in the years of the corporate state in an intermilitary period.

Keywords: policy, Lithuania, First republic, national minority, authoritarianism, nationalism, tautininks.

* * *

УДК 94(477)94(437.1/2)

Корсак Р. В.,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури і сервісу, факультет туризму та міжнародних комунікацій, Ужгородський національний університет (Україна, Ужгород), korsakr@inbox.ru

Фуртій В. В.,

магістр туризмознавець факультету туризму та міжнародних комунікацій, Ужгородський національний університет (Україна, Ужгород), vovafurtiy@gmail.com

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У КРАЇНАХ БАЛТИКИ (ЕСТОНІЯ, ЛАТВІЯ, ЛИТВА)

Здійснено дослідження історії розвитку туризму в країнах Балтики (Естонія, Латвія, Литва). Автори розглянули стан розвитку туризму, проблеми, що заважають перетворити її в провідну галузь, обґрунтували рекомендації щодо покращення послуг туристичної галузі. Розкриття теми стало можливим завдяки використанню загальнонаукових методів пізнання: аналізу, синтезу, системності, узагальнення, конкретності, історизму та діалектичного методу. У науковому доробку віддано перевагу історичним методам дослідження: історико-генетичному, історико-порівняльному, історико-синтетичному, історико-діахронному, емпіричному аналізу тощо.

Ключові слова: туризм, розвиток туризму, Естонія, Латвія, Литва, туристична інфраструктура, туристичний потенціал.

Туризм став одним з найбільш важливих пріоритетів для Естонії, Латвії і Литви. Ці країни розташовуються на перехресті міжрегіональних контактів, через їх територію проходять транспортні шляхи, що дозволяє розвивати міжнародний туризм.

Згідно прогнозів Всесвітньої туристичної організації до 2020 р, зростання туристичного сектора в регіоні Балтійського моря буде вище у порівнянні з іншими регіонами Європи. Розвиток туризму внесе істотний внесок в економічне зростання і добробут регіону.

Необхідно відзначити, що історія розвитку туризму у країнах Балтики, його становлення і перспективи не є предметом широкого кола спеціальних наукових досліджень у вітчизняній бібліографії. У більшості публікацій наводяться загальні факти про найпопулярніші дестинації та лікувальні курорти. Серед праць можна виділити дослідження М. Осипчук [10], Г. Бужинскас [1], Ж. Панченко [13], в яких розглядаються історичні відомості балтійських курортів їх стан та розвиток.

І. Естонська республіка. Естонія – країна з унікальною історичною спадщиною, прекрасним Балтійським узбережжям і красивою природою. Естонія приваблює туристів з усього світу. Зокрема з країн бувшого радянського союзу, через її близькість. Велика кількість курортів, які розташовані по всій території країни ваблять туристів, які хочуть покращити здоров'я і набратися сил, а старовинні міста обіцяють цікаву, насичену відпустку у Естонії.

В економічній політиці Естонії реформування і розвиток туристичного сектора став пріоритетним напрямком економічного розвитку. В 1990–х рр. відбулася еволюція функцій туризму від супутньої галузі економіки до провідної. Про це свідчать статистичні дані щодо внеску туристичної індустрії у ВВП країни [15].

19.12.1994 р. було укладено Угоду про співробітництво в галузі туризму між Державним комітетом по туризму України і Державним Департаментом по туризму Естонської Республіки. 06.10.1999 р. Угода між Державним комітетом України по туризму та туристичною фірмою «RKRV Reisid» [10]. Естонія хотіла виконувати все лише «на п'ятірки», стати першою і кращою у Балтійському регіоні, а у деяких питаннях – навіть перевершити Польщу. Наприкінці дев'яностих естонський ВВП на душу населення був \$4000. Зараз для Естонії цей показник складає близько \$20 000 і навіть перевищує польський. Перемовини про вступ до ЄС почалися невдовзі після відновлення незалежності, а угода про Асоціацію була підписана вже у 1995 році. У 2003 році на референдумі за приєднання Естонії до ЄС проголосувало 67%. Вже у 2004 році Естонія стала членом не лише Євросоюзу, але й НАТО. Референдум щодо вступу до Північноатлантичного альянсу не проводився, оскільки участь у ньому не впливає на суверенність держави. У 2007 році Естонія підписала Шенгенську угоду, а у 2011 році стала першою пострадянською країною, яка ввела в обіг загальноєвропейську валюту – євро. Наразі 80% громадян підтримують членство своєї країни у ЄС. У 2018 році Естонія півроку буде головувати у Раді Європи [13].

Туристичним Брендом Естонії займається урядова організація «Enterprise Estonia», в якій є маркетинговий і комунікаційний підрозділ. Заснована у 2000 році «Enterprise Estonia» забезпечує виконання довгострокових стратегічних цілей економіки Естонії. Загальною метою організації є допомога у перетворенні Естонії на одну з найбільш конкурентоздатних країн світу, загальна місія – побудувати успішну Естонію. Крім того, завданням «Enterprise Estonia» є забезпечення присутності держави у першій двадцятці Глобальної доповіді конкурентоспроможності до 2020 року (Global Competitiveness Report by 2020). Брендінг держави допомагає позбавитися неправильних уявлень щодо держави та дозволити країні репозиціонувати себе більш сприятливо, як наприклад, зробила Естонія, розвиваючи сильний національний бренд з трьома основними цілями – залученням прямих іноземних інвестицій, привабленням туристів, розширенням ринків для експорту.

Мета комунікаційної стратегії маркетингової концепції Естонії, що була використана під час міжнародного позиціонування Естонії, розпочатого у 2001 році, – це збільшення кількості туристів, залучення іноземних інвестицій та створення сприятливої основи для експорту. Концепція 2001 року мала міцний фундамент, основа